

Ο Πραγματικός Εγώ

Χάρολντ Μπλουμ

08/06/2021, Τεύχος 129 - ΙΟΥΝΙΟΣ

My 71st year arrives; the fifteen past months nearly all
illness or half illness - until a tolerable day (Aug. 6 1889) & con-
voy'd by Mr. B and Ed. W. I have been carriaged across to Philadelphia.
(How sunny & fresh & good look'd the river, the people, the vehicles, &
Market & Arch streets!) & have sat for this photo: wh. satisfies me.

Walt Whitman

Paul Zweig, *Walt Whitman: The Making of the Poet* [Ουόλτ Ουίτμαν: Το γίνεσθαι ενός ποιητή], Basic Books, 372 pp.

1.

Ως ποιητής και ως άνθρωπος, ο Ουόλτ Ουίτμαν παραμένει τεράστιος και ακαθόριστος. Ακόμη και τώρα δεν γνωρίζουμε πολλά πράγματα που ο ίδιος δεν επιθυμούσε να γνωρίζουμε, παρά τις επίμονες προσπάθειες πολλών αφοσιωμένων και πεπαιδευμένων βιογράφων. Η σχέση ανάμεσα στον βίο και την ποίηση είναι πολύ πιο αβέβαιη από ό,τι πιστεύουν οι περισσότεροι από τους αναγνώστες του. Όμως, ο Ουίτμαν είναι τόσο σημαντικός για μας, τόσο κρίσιμος για μια Αμερικανική μυθολογία, τόσο απόλυτα κεντρικός για τη λογοτεχνική μας κουλτούρα, ώστε είμαστε αναγκασμένοι να προσπαθούμε να συνδέσουμε τον βίο με το έργο του. Αυτή η ανάγκη μπορεί να ικανοποιούσε τον Ουίτμαν και ταυτόχρονα να τον ενοχλούσε. Όπως ο δάσκαλός του, ο Έμερσον, ο Ουίτμαν έγινε προφήτης μιας Αμερικανικής θρησκείας που είναι μετα-Χριστιανική· ενώ όμως ο Έμερσον τόλμησε να υποστηρίξει ότι η Σταύρωση ήταν ήττα και ότι οι Αμερικανοί απαιτούν νίκη, ο Ουίτμαν υπήρξε πιο τολμηρός και υποστήριξε ότι αυτός ο ίδιος ανταποκρίθηκε στην ανάγκη. Ιδού ο Έμερσον:

Η ιστορία του Χριστού είναι το καλύτερο ντοκουμέντο που έχουμε για τη δύναμη του χαρακτήρα. Ένας νέος που δεν χρωστούσε τίποτε στην τύχη και που «κρεμάστηκε στο Τάιμπερν»^[1] – μόνο με την καθαρή αξία της φύσης του έριξε αυτό το επικό μεγαλείο γύρω από τα γεγονότα του θανάτου του που έχει μεταμορφώσει έκτοτε όλα τα επιμέρους σε ένα μεγάλο καθολικό σύμβολο στα μάτια όλης τη ανθρωπότητας.

Τα κατάφερε. Αυτή η σπουδαία Ήττα είναι έως σήμερα το πιο σημαντικό γεγονός που έχουμε. Αλλά αυτός που θα έρθει θα τα καταφέρει καλύτερα. Ο νους απαιτεί μια πολύ πιο σημαντική εκδήλωση χαρακτήρα που θα είναι καλή τόσο για τις αισθήσεις όσο και για την ψυχή· μια επιτυχία τόσο για τις αισθήσεις όσο και για ην ψυχή. Αυτή ήταν μια μεγάλη Ήττα· εμείς

απαιτούμε Νίκη...

(Ημερολόγιο, Απρίλιος 1842)

Αυτή η σπουδαία εγγραφή του Έμερσον στο Ημερολόγιό του κλείνει υπέροχα: «Είμαι πάντα Ηττημένος· όμως είμαι γεννημένος για τη Νίκη». Και ιδού ο Ουίτμαν, «αυτός που θα έρθει», ακόμη καλύτερα:

Πώς θα μπορούσα να ξεχάσω τους χλευασμούς και τις βρισιές!

Πώς θα μπορούσα να ξεχάσω τα δάκρυα που έτρεχαν και τα χτυπήματα με ρόπαλα και σφυριά!

Πώς θα μπορούσα να κοιτάξω μ' αλλιώτικο βλέμμα την ίδια μου τη σταύρωση και ματωμένη στέψη.

Θυμάμαι τώρα,

Συνεχίζω με το παραμελημένο κομμάτι,

Το πέτρινο μνήμα πληθαίνει ό,τι εναποτέθηκε σ' αυτό, ή σε όποιο άλλο μνήμα,

Νεκροί ανασταίνονται, πληγές γιατρεύονται, δεσμά λύνονται από πάνω μου.

Προχωρώ γεμάτος ασύγκριτη δύναμη ...

(«Το τραγούδι του εαυτού μου», στ. 963-970)

Αυτός είναι ο Ουόλτ Ουίτμαν «τραγουδώντας και ψέλνοντας τα πράγματα που είναι δικά του, / Τους κόσμους που υπήρξαν και θα υπάρξουν, το θάνατο και τη μέρα»,^[2] με τα λόγια του απρόθυμου κληρονόμου του, του Ουόλας Στίβενς. Αλλά ποιος Ουόλτ Ουίτμαν είναι αυτός; Το πιο σπουδαίο ποίημά του είναι αυτό που τελικά τιτλοφόρησε «Τραγούδι του εαυτού μου» αντί, ας πούμε, «Τραγούδι της ψυχής μου». Αλλά ποιος εαυτός; Υπάρχουν δύο στο ποίημα, εκτός από την ψυχή του, και οι πραγματικές δυσκολίες της ανάγνωσης του Ουίτμαν αρχίζουν (ή οφείλουν να αρχίζουν) με την τρομακτικά πρωτότυπη ψυχική χαρτογραφία του, που αντιστέκεται στην αφομοίωση από τους φροϊδικούς χάρτες του νου. Το ύστερο σύστημα του Φρόντ μας διαιρεί σε «εγώ» ή ego, «άνω-Εγώ» ή superego και σε «αυτό» ή id. Ο Ουίτμαν διαίρεσε τον εαυτό του (ή τον αναγνώρισε ως διαιρεμένο) σε «ο εαυτός μου», «η ψυχή μου», και «ο πραγματικός Εγώ» ή «Εγώ ο ίδιος», όπου «ο εαυτός» είναι ένα είδος εγώ (ego), η «ψυχή» όχι ακριβώς ένα υπερεγώ (superego) και «ο πραγματικός Εγώ» κατά κανένα τρόπο ένα «αυτό» (id). Ή για να χρησιμοποιήσω ένα λεξιλόγιο γνωστό στον Ουίτμαν, και γνωστό σε μας ακόμη, το «εγώ» είναι η προσωπικότητα, η «ψυχή» είναι ο χαρακτήρας, και ξανά «ο πραγματικός Εγώ» είναι ένα Μυστήριο. Για να μην θεωρηθεί ότι αυτές οι δυσκολίες είναι απλώς δικές μου, και όχι στ' αλήθεια του Ουίτμαν, προσφεύγω στο «Τραγούδι του εαυτού μου». Ιδού ο Ουίτμαν, ο εαυτός, η περσόνα ή η μάσκα, η προσωπικότητα του ποιητή:

Ουόλτ Ουίτμαν, ένας κόσμος, του Μανχάταν ο γιος,

Ταραχώδης, εύσαρκος, αισθησιακός, τρώγοντας, πίνοντας και ζευγαρώνοντας,

Καθόλου αισθηματικός, που δεν στέκει πάνω από άντρες και γυναίκες ή χώρια απ' αυτούς,

Περισσότερο υπερόπτης και λιγότερο μετριόφρων.

(«Το τραγούδι του εαυτού μου», στ. 497-500)

Αυτός είναι ο Ουόλτ Ουίτμαν, ένας από τους τραχείς, ένας Αμερικανός, αλλά μετά βίας ο Ουόλτερ Ουίτμαν ο Νεότερος, του οποίου η αληθινή προσωπικότητα, «ο πραγματικός Εγώ» ή «Εγώ ο ίδιος», παρουσιάζεται στο απόσπασμα που αγαπώ περισσότερο στο ποίημα:

*Τούτα έρχονται σε μένα μέρες και νύχτες και φεύγουν από μένα πάλι,
Όμως αυτά δεν είναι Εγώ ο ίδιος.*

*Χώρια από το σπρώξιμο και το τράβηγμα στέκει αυτό που είμαι,
Στέκει διασκεδάζοντας, ικανοποιημένο, σπλαχνικό, νωθρό, ακέριο,
Κοιτάζει κάτω, είναι ολόρθο, ή λυγά ένα χέρι σε μια ανεπαίσθητη ανάπαυλα,
Κοιτάζοντας με το κεφάλι γυρτό στο πλάι περίεργο για το τι θα συμβεί μετά,
Μέσα κι έξω απ' το παιχνίδι και παρακολουθώντας το και θαυμάζοντάς το.
(«Το τραγούδι του εαυτού μου», στ. 73-79)*

Αυτός ο «Εγώ ο ίδιος» δεν είναι ακριβώς «λάγνος, θρασύς, μυστηριώδης, γυμνός» ούτε είναι ακριβώς «ταραχώδης, εύσαρκος, αισθησιακός, τρώγοντας, πίνοντας και ζευγαρώνοντας». Κομφός και ξεχωριστός, πονηρά ισορροπημένος, απέραντα γοητευτικός, αυτός ο περίεργος «πραγματικός Εγώ» είναι σαν αγόρι και σαν κορίτσι, πολύ Αμερικανός και όμως όχι ένας από τους τραχείς, προκλητικός, συνεπής με τον εαυτό του. Ό,τι και αν είναι η «ψυχή» του Ουίτμαν, ο «Εγώ ο ίδιος» δεν μπορεί προφανώς να έχει ισότιμη σχέση με αυτή. Όταν το «Εγώ» του Ουίτμαν απευθύνεται στην ψυχή, ακούμε μια προειδοποίηση:

*Εγώ πιστεύω σε σένα ψυχή μου, ο άλλος που είμαι δεν πρέπει να ταπεινωθεί μπροστά σου,
Κι εσύ δεν πρέπει να ταπεινωθείς στον άλλο.
(«Το τραγούδι του εαυτού μου», στ. 82-83)*

Το «Εγώ» εδώ είναι ο «Εαυτός» στο «Τραγούδι του εαυτού μου», ποιητική προσωπικότητα, στιβαρή και τραχιά. «Ο άλλος που είμαι» είναι το «Εγώ ο ίδιος», μέσα κι έξω από το παιχνίδι, και σαφώς δεν προσφέρεται για αγκαλιές με την «ψυχή». Οι ενδιαρμοί του Ουίτμαν, ο φόβος του εξευτελισμού, είτε της ψυχής του ή της αληθινής, εσώτερης προσωπικότητάς του, παραμένει το αίνιγμα της ποίησής του, όπως και του βίου του, και σε μεγάλο βαθμό εξηγεί τις περίπλοκες αποκρύψεις του ως ποιητή και ως άνθρωπου.

2.

Ως εκ τούτου, οι κριτικοί του Ουίτμαν ξεκινούν με ένα τρομερό μειονέκτημα, καθώς επιχειρούν να προσλάβουν και να κατανοήσουν το έργο του. Το πιο μεγάλο αίνιγμα σχετικά με τη συνεχιζόμενη πρόσληψη του Ουίτμαν είναι η ακόμη επικρατούσα άποψη ότι οφείλουμε να τον πάρουμε κατά γράμμα, είτε πρόκειται για τον εαυτό (ή εαυτούς) του είτε πρόκειται για την τέχνη του. Κανείς άλλος ποιητής δεν επιμένει συνεχώς τόσο παθιασμένα ότι θα μας τα πει όλα, και θα μας τα πει χωρίς φιοριτούρες, κι όμως μας λέει τόσο λίγα, και με τέτοια πανουργία. Αν εξαιρέσουμε την Ντίκινσον (τη μόνη μορφή της Αμερικανικής ποίησης που μπορεί να συγκριθεί μαζί του σε μέγεθος), δεν υπάρχει άλλος ποιητής του δέκατου ένατου αιώνα τόσο δύσκολος και ερμητικός όσο ο Ουίτμαν· ούτε ο Μπλέικ, ούτε ο Μπράουνινγκ, ούτε ο Μαλαρμέ. Μόνο μια ελίτ μπορεί να διαβάσει Ουίτμαν, παρά την επιμονή του ποιητή ότι έγραψε για τον λαό, για «δυνατά αμόρφωτα άτομα», όπως διακηρύσσει στη «Γαλάζια ακτή του Οντάριο». Το πιο ακριβές «Ελευσόμενοι ποιητές» είναι πιο κοντά στην εμπειρία που έχουν οι αναγνώστες του από τον ίδιο:

Είμαι ένας άνθρωπος ο οποίος, αργοβαδίζοντας χωρίς να σταματά εντελώς, σας κοιτάζει τυχαία και μετά γυρίζει αλλού το πρόσωπό του...

Ο Ουίτμαν ήταν ασφαλώς πολύ ευφυής για να εξαπατά τον εαυτό του, ή τουλάχιστον και τους δύο εαυτούς του, για το ζήτημα της πραγματικής ποιητικής του απόκρυψης και εσωτερικότητας. Ως άνθρωπος είχε πολλά να αποκρύψει για να μπορέσει να προχωρήσει, για να μπορέσει να αρχίσει να γράφει κι έπειτα να συνεχίσει να γράφει. Οι βιογράφοι του δεν μπορούν να μας δώσουν μια καθαρή εικόνα της παιδικής του ηλικίας, η οποία ήταν μάλλον δυστυχημένη. Τα ουκ ολίγα αδέρφια του είχαν συνήθως μελαγχολικές ιστορίες ζωής: τρέλα, πνευματική αναπηρία, γάμος με πόρνη, κατάθλιψη, υποχονδρία εμφανίζονται στις τύχες τους. Η εντυπωσιακή εμμονή με την υγεία και την καθαριότητα που χαρακτηρίζει περιέργως την ποίηση του Ουίτμαν είχε την οδυνηρή απαρχή της στις περιστάσεις της νεανικής του ηλικίας. Για τη δύσκολη σχέση με τον πατέρα του ξέρουμε λίγα αλλά δεν είναι αρκετά. Δεν ξέρουμε όμως τίποτα στ' αλήθεια για τη μητέρα του, και τι σχέση είχε μαζί της. Ίσως το κεντρικό γεγονός, που γνωρίζουμε επαρκώς για την ψυχή του Ουίτμαν, είναι το εξής: ένιωσε την ανάγκη, από πολύ νωρίς, να γίνει ο αληθινός πατέρας όλων των αδερφιών του, ίσως και της μητέρας του επίσης. Είναι βέβαιο ότι υπήρξε πατέρας και μητέρα για πολλά από τα αδέρφια του, ακριβώς όπως έγινε τόσο ωραία θετός πατέρας και θετή μητέρα για χιλιάδες πληγωμένους και άρρωστους στρατιώτες, Βόρειους και Νότιους, λευκούς και μαύρους, στα νοσοκομεία της Ουάσιγκτον κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου.

Η εντυπωσιακή και αληθινή εικόνα του Ουίτμαν που στοιχειώνει τη χώρα μας, η εικόνα του συμπονετικού, άμισθου, εθελοντή νοσοκόμου, συμπαραστάτη σε νέους άντρες που υπόφεραν, παρηγορητή σε εκείνους που ψυχορραγούσαν είναι η κορυφαία διαδικασία στο καινούργιο βιβλίο του Πολ Τσβάιχ που εξετάζει πώς ο άνθρωπος Ουόλτερ Ουίτμαν ο Νεότερος έγινε ο ποιητής Ουόλτ Ουίτμαν. Αυτή η εικόνα δίνει τις πιο ωραίες σελίδες στην άνιση αλλά συγκινητική μελέτη του Τσβάιχ· δεν μπορώ να θυμηθώ κάποιον προηγούμενο βιογράφο ή κριτικό του Ουίτμαν που να περιγράφει τη νοσοκομειακή εμπειρία του ποιητή τόσο ζωντανά και τόσο ανθρώπινα. Αναζητώντας τον αυθεντικό Ουίτμαν, όπως δείχνει ο Τσβάιχ, είναι ματαιοπονία· ο πιο μεγάλος μας ποιητής θα είναι πάντα για μας και ο πιο ασύλληπτος, πιθανώς και ο πιο αντιφατικός. Ο Ουίτμαν, στις πιο καλές του στιγμές, έχει ασύγκριτο πάθος ως ποιητής. Το ποίημα «Ο φροντιστής τραυμάτων» από τη συλλογή *Τυμπανοκρουσίες*, δεν ανήκει στα καλύτερά του, και όμως οι τελευταίοι στίχοι έχουν την πειστική δύναμη της ποιητικής και της ανθρώπινης εικόνας που είναι εδώ ενωμένες για πρώτη φορά:

*Επιστρέφοντας, συνεχίζοντας, από νοσοκομείο σε νοσοκομείο,
Καθησυχάζω τους χτυπημένους και τους πληγωμένους με χάδι παρηγοριάς,
Κάθομαι δίπλα στους ανήσυχους όλη τη βαθυσκόταδη νύχτα, κάποιιοι είναι τόσο νέοι,
Κάποιοι υποφέρουν τόσο πολύ, θυμάμαι την εμπειρία σαν κάτι γλυκόπικρο,
(Πολλών στρατιωτών τ' αγαπημένα χέρια έχουν κρατηθεί και ανακουφιστεί σ' αυτό το λαιμό,
Πολλών στρατιωτών το φιλί παραμένει σ' αυτά τα γενειοφόρα χείλη).*

Ο Τσβάιχ είναι εξαιρετικά ευαίσθητος στη διερεύνηση των αμφισημιών που αφορούν τις εντάσεις της εμπειρίας του Ουίτμαν στα νοσοκομεία, και ακόμη πιο αξιοθαύμαστη είναι η αυτοσυγκράτησή του να μην εκφράσει τη δική μας μεγάλη συγκίνηση για την αληθινή

αγιοσύνη του Ουίτμαν εκείνα τα χρόνια της προσφοράς. Δεν μπορώ να σκεφτώ άλλους συγγραφείς της Δύσης που να έχουν πλησιάσει το επίτευγμα του Ουίτμαν, να προσφέρουν δηλαδή τόσο άμεσα βοήθεια στις οδυνηρές ανάγκες των πιο απελπισμένων. Υπάρχει μια φούχτα Αμερικανών ποιητών που μπορούν να συγκριθούν με τον Ουίτμαν σε λογοτεχνικό εκτόπισμα: σίγουρα η Έμιλι Ντίκινσον, ίσως ο Ουόλας Στίβενς και ο Ρόμπερτ Φροστ, και ίσως ένας ή δύο ακόμη. Η εικόνα που έχουμε γι' αυτούς, ή για τους πιο μεγάλους από τους μυθιστοριογράφους μας, ή ακόμη για τον δάσκαλο του Ουίτμαν, τον Έμερσον, μπορεί να μας συγκινεί ορισμένες φορές, αλλά όχι όπως η εικόνα του Ουίτμαν να περιποιείται τραύματα. Όπως ο Λίνκολν, τον οποίο ύμνησε και θρήνησε, ο Ουίτμαν είναι Αμερικανικός μύθος, μια μορφή που έχει ένα είδος θρησκευτικής αύρας ακόμη και για μη θρησκευόμενους διανοούμενους. Εάν ο Έμερσον θεμελίωσε την Αμερικανική λογοτεχνική θρησκεία, ο Ουίτμαν μόνος διατηρεί σταθερά τη θέση που είναι η πιο εμβληματική για τη ζωή του πνεύματος στην Αμερική.

Αυτή η θρησκευτική ορολογία δεν ανήκει στον Τσβάιχ, ωστόσο το βιβλίο του παρακολουθεί αποδοτικά τα σκολιά μονοπάτια που οδήγησαν τον Ουίτμαν στην αποθέωσή του ως θεραπευτή και παρηγορητή. Η ψυχοσεξουαλικότητα του Ουίτμαν, λαβυρινθώδης στις περιπλοκές της, ίσως να είναι η κύρια ώθηση που αναστάτωσε τον ποιητή εκείνες τις μέρες, αλλά δεν ήταν ο μόνος, αποκλειστικός καθοριστικός παράγοντας που θεωρούν πολλοί αναγνώστες. Ο Τσβάιχ ευτυχώς δεν είναι ένας από αυτούς τους υπερπροσδιοριστικούς αναγνώστες. Εικάζει ότι ο Ουίτμαν μάλλον είχε μικρή εμπειρία πραγματικής ομοφυλοφιλικής συνεύρεσης. Υποψιάζομαι ότι δεν είχε καθόλου, αν και ο Ουίτμαν όντως ήταν ερωτευμένος βαθιά με κάποιον ανώνυμο άντρα το 1859, και μάλλον πιο ήπια ερωτευμένος με τον Πίτερ Ντόιλ πέντε χρόνια μετά. Ο Τσβάιχ παρατηρεί εύστοχα: «Λίγοι ποιητές έγραψαν τόσο ερωτικά όσο ο Ουίτμαν, ενώ είχε τόσο λίγα να πει για το σεξ. Στο μεγαλύτερο μέρος της η ερωτική του ποίηση είναι αμετάβατη, αυτοπαθής». Όντως, είναι ακριβώς ποίηση περισσότερο αυτοερωτική παρά ομοφυλοφιλική· ο Ουίτμαν φανερά υμνεί τον αυνανισμό, και το πιο αυθεντικό σεξουαλικό πάθος είναι πάντα για τον ίδιο τον εαυτό του. Δύσκολα το καταλαβαίνει κανείς αυτό διαβάζοντας πολλούς από τους κριτικούς του Ουίτμαν, το καταλαβαίνει σίγουρα διαβάζοντας προσεκτικά τα πιο σπουδαία ποιήματά του. Ιδού ένα απόσπασμα από το «Τραγούδι του εαυτού μου» που αναφέρεται σε μια κορυφαία κρίση η οποία εκτονώνεται με αποτελεσματικό αυνανισμό:

*Εγώ απλά πιλατεύω, πιέζω, νιώθω με τα δάχτυλα μου, κι είμαι ευτυχισμένος,
Το περισσότερο που μπορώ ν' αντέξω είναι το σώμα μου ν' αγγίξει κάποιο άλλο.*

*Είναι λοιπόν αυτό ένα άγγιγμα; που με φέρνει ριγώντας σε μια καινούργια ταυτότητα,
Φλόγες κι αιθέρας τρέχοντας ορμητικά στις φλέβες μου,
Ύπουλο άκρο μου μακραίνοντας και φουσκώνοντας για να τα βοηθήσει,
Η σάρκα και το αίμα μου πετώντας αστραπές για να χτυπήσουν αυτό που μόλις
διαφέρει από τον εαυτό μου...*

Πρώτα εγώ πήγα στ' ακρωτήριο, τα ίδια μου τα χέρια μ' έφεραν εκεί.

*Εσύ πανούργο άγγιγμα! Τι κάνεις; Η ανάσα μου πνίγεται στο λαρύγγι της,
Άνοιξε τους φράχτες των υγρών σου, είσαι πολύ, πάρα πολύ για μένα.*

*Τυφλό τρυφερό ζόρικο άγγιγμα, με θηκάρι, με κουκούλα, με δόντια κοφτερά άγγιγμα!
Σ' έκανε τόσο πολύ να πονέσεις, που με άφησες;*

*Χωρισμός που αντιγυρνά ο ερχομός, παντοτινή πληρωμή για παντοτινό δάνειο.
Άφθονη δυνατή βροχή, και πλούσια ανταπόδοση αργότερα.*

*Βλαστοί παίρνουν κι ανεβαίνουν, στέκουν δίπλα στο κράσπεδο γόνιμοι και ζωηροί,
Τοπία που προβάλλονται αρσενικά, μεγάλα και χρυσαφιά.
(«Το τραγούδι του εαυτού μου», στ. 617-622, 639-647)*

Θεωρώ ότι πρόκειται για μια ενθουσιώδη μορφή αυνανισμού. Είτε διαβαστεί μεταφορικά είτε κυριολεκτικά παραμένει το πραγματικό σκάνδαλο της ποίησης του Ουίτμαν. Αυτό ίσως να είναι ένα από τα κομβικά σημεία στην ποίησή του. Προέρχεται από μια εγγραφή στο νεανικό του ημερολόγιο που την επεξεργάστηκε και την επέκτεινε. Με την εγγραφή αυτή επινοήθηκε ο σπουδαίος τροπισμός του «*Πήγα ο ίδιος πρώτος στο ακρωτήριο*», το ακρωτήριο όντας ο ψυχικός τόπος της *υπέρβασης (extravaganse)*, της περιπλάνησης πέραν των ορίων, απ' όπου δεν μπορείς να γυρίσεις πίσω στην ακτή, στον τόπο του πατέρα, και απ' όπου μπορεί να πέσεις στη θάλασσα που είναι ταυτόσημη με τη νύχτα, τον θάνατο και τη φοβερή γριά μάνα. «*Τα ίδια μου τα χέρια με φέρανε εδώ*», όπως δεν μπορούν να το κάνουν στο ποίημα «Όταν οι τελευταίες πασχαλιές άνθισαν στην αυλόπορτα»:

*Ω μέγα εσύ που κρύφτηκες αστέρι – Ω μαύρο σκότος που κρύβεις τ' άστρο!
Ω χέρια σκληρά που με κρατάτε αδύναμο – Ω ψυχή μου ανήμπορη!*

Αυτά μπορούν να είναι μόνο τα χέρια του ίδιου του Ουίτμαν, πραγματικά σκληρά γιατί δεν μπορούν να τον κρατήσουν με δύναμη, αφοπλισμένος καθώς είναι από την επιστροφή της απωθημένης ενοχής. Ο θάνατος του Λίνκολν κινητοποιεί μνήμες ενοχής ενός γιου, ενοχή από το γεγονός ότι η θανατηφόρα ασθένεια του Ουόλτερ Ουίτμαν του Πρεσβύτερου πρέπει να είχε ελευθερώσει τον γιο, οδηγώντας τον σε δημιουργικό κατακλυσμό που κατέληξε το 1855 στην πρώτη έκδοση των *Φύλλων Χλόης* (ο πατέρας πέθανε μια εβδομάδα ύστερα από την έκδοση του βιβλίου). Αυτό που η ποίηση του Ουίτμαν δεν εκφράζει είναι κάποιον ενδιασμό για τον αυτοερωτισμό, που παραμένει, ξεπερνώντας τον σαδομαζοχισμό, το τελευταίο ταμπού της Δύσης. Είναι ένα ιδιαίτερο παράδοξο ότι ο Ουίτμαν, που διακηρύσσει την αγάπη του για όλους τους άντρες, όλες τις γυναίκες και όλα τα παιδιά, υπήρξε βαθύτατα σολιψιστικός, ναρκισσιστικός και αυτοπαθής, αλλά το παράδοξο μας επιστρέφει στον εαυτό ή μάλλον στους εαυτούς του Ουίτμαν, στην κοσμολογική εικόνα που αντιτίθεται στον δαιμονικό «ο πραγματικός Εγώ».

3.

Η πιο ζωντανή εμφάνιση του «πραγματικού Εγώ» στον Ουίτμαν εντοπίζεται στο συγκλονιστικό ποίημα «Καθώς αποτραβήχτηκα με τον ωκεανό της ζωής»:

*Ω, σαστισμένος, φοβισμένος, λυγισμένος στην ίδια τη γη,
Καταπιεσμένος με τον εαυτό μου που τόλμησα ν' ανοίξω το στόμα μου,
Νιώθοντας τώρα πως μέσα σ' όλη αυτή τη φλυαρία, που η ηχώ της με τυλίγει, δεν είχα ποτέ την*

*παραμικρή ιδέα ποιος και τι είμαι,
Όμως, μπροστά σ' όλα τα αλαζονικά ποιήματά μου ο πραγματικός Εγώ στέκει ακόμη ανέγγιχτος,
ανείπωτος, ολότελα απλησίαστος,
Αποτραβηγμένος μακριά, με κοροϊδεύει με ψευτοεπαίνους και υποκλίσεις,
Με δυνατά ειρωνικά γέλια για κάθε λέξη που έχω γράψει,
Δείχνοντας σιωπηλά αυτά τα τραγούδια, και μετά την άμμο αποκάτω.*

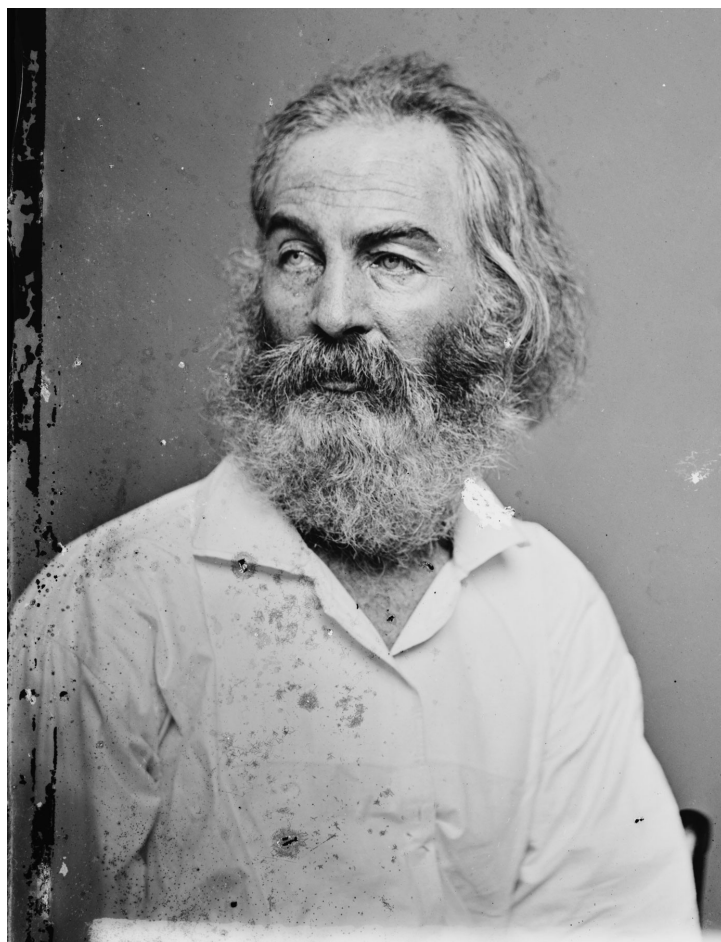
*Ξέρω πως δεν έχω καταλάβει τίποτα –το παραμικρό– κι ούτε κανείς μπορεί,
Η φύση εδώ, στη θέα της θάλασσας, βρίσκει ευκαιρία να μου ριχτεί, να με κεντρίσει
Επειδή τόλμησα ν' ανοίξω το στόμα μου και να τραγουδήσω.*

Είναι ο Ουόλτ Ουίτμαν, ένας κόσμος, Αμερικανός, τραχύς, που τον χλευάζει εδώ ο πραγματικός του εαυτός, ο εαυτός που γνωρίζει ότι είναι ο ίδιος ένα μυστήριο, γιατί δεν είναι ούτε μητέρα, ούτε πατέρας, ούτε παιδί· ούτε εντελώς θηλυκό ούτε εντελώς αρσενικό· ούτε φωνή ούτε αφωνία. Ο «πραγματικός Εγώ» του Ουίτμαν είναι ό,τι μέσα του υπάρχει πιο καλό και πιο παλιό, και, όπως η ικανότητα που ο Έμερσον ονόμασε «Αυθορμησία», έτσι και αυτό δεν είναι μέρος της δημιουργίας, υπό την έννοια της δημιουργίας που αναφέρεται τόσο στη φύση όσο και στον γλωσσικό κόσμο του Ουίτμαν. Είναι σαν ένα απόσπασμα που επιβίωσε από την πρωταρχική Άβυσσο, την Άβυσσο που προηγήθηκε της φύσης, που δεν είναι Αδαμική αλλά προ-Αδαμική. Αυτός ο «πραγματικός Εγώ» είναι ως εκ τούτου και προσεξουαλικός, επομένως δεν διαδραματίζει κάποιο ρόλο ούτε στα ομοερωτικά ποιήματα του «Κάλαμου» ούτε στα αμφιλεγόμενως ετεροσεξουαλικά ποιήματα της ομάδας που φέρει τον τίτλο «Παιδιά του Αδάμ». Και όμως μου φαίνεται πως διαχέεται παντού στα έξι, λιγότερο ή περισσότερο μακροσκελή, ποιήματα που είναι αναμφισβήτητα τα αριστουργήματα του Ουίτμαν: «Οι κοιμώμενοι», «Το τραγούδι του εαυτού μου», «Διασχίζοντας το στενό του Μπρούκλιν», «Καθώς αποτραβήχτηκα με τον ωκεανό της ζωής», «Έξω από το λίκνο που ασταμάτητα σαλεύει», «Όταν οι τελευταίες πασχαλιές άνθισαν στην αυλόπορτα».

Μολονότι το τελευταίο από αυτά είναι ξεκάθαρα ελεγεία, και τα έξι είναι κρυφές ελεγείες για το «ο πραγματικός Εγώ», γι' αυτό το «Εγώ ο ίδιος» που ο Ουίτμαν δεν θα μπορούσε να ελπίζει να χαρεί ως ποιητής και δεν θα μπορούσε να ελπίζει να εκπληρώσει ως σεξουαλική οντότητα. Αυτός «ο πραγματικός Εγώ» δεν είναι ένα πνεύμα άρνησης, αλλά μάλλον ένα πνεύμα που παραμένει απρόσιτο, ένα αυτιστικό πνεύμα. Στην Αγγλική Ρομαντική ποίηση, και στο ρομαντικό μυθιστόρημα του ύστερου 19ου αιώνα, υπάρχει μια παράλληλη οντότητα που ο Σέλεϊ αποκάλεσε «το Πνεύμα της Μοναξιάς», ο δαίμων ή η σκιά του αυτοκαταστροφικού νεαρού ποιητή που είναι ο ήρωας στο *Αλάστωρ* του Σέλεϊ. Αλλά το πολύ Αμερικανικό «ο πραγματικός Εγώ» του Ουίτμαν είναι κάτι τελείως διαφορετικό από το Φάντασμα του Σέλεϊ ή του Μπλέικ. Δεν αναζητεί ούτε επιθυμεί, και δεν θέλει να το θέλουν.

Αν και ο Τσβάιχ υπαινίσσεται ότι ο Ουίτμαν υπήρξε κακή επίδραση σε άλλους συγγραφείς, υποψιάζομαι ότι μια πιο ευρεία θεώρηση της επίδρασης θα ανέτρεπε αυτή την υπόρρητη κρίση. Ο Ουίτμαν υπήρξε αναπόφευκτη επίδραση όχι μόνο για τους περισσότερους σημαντικούς Αμερικανούς ποιητές μετά από αυτόν (ο Φροστ, που οφείλει άμεσα στον Έμερσον, είναι η μεγαλύτερη εξαίρεση), αλλά επίσης για τους περισσότερους χαρισματικούς πεζογράφους. Αυτή η επίδραση υπερβαίνει τα ζητήματα της μορφής και έχει να κάνει

πρωτίστως με την ουϊτμάνεια ρήξη ανάμεσα στην περσόνα του τραχύ Ουόλτ και την οντολογική αλήθεια του «ο πραγματικός Εγώ». Ποιητές τόσο διαφορετικοί όσο ο Ουόλας Στίβενς και ο Τ. Σ. Έλιοτ μοιράζονται ίσως μόνο την κρυφή, εν μέρει ασύνειδη, εξάρτηση από τον Ουίτμαν ως τον κύριο πρόγονό τους. Η αναγνωρισμένη οφειλή του Χέμινγουεϊ στο *Χάκλμπερι Φιν* του Μαρκ Τουέιν είναι αρκούντως υπαρκτή, αλλά η βαθύτερη κληρονομιά προέρχεται από τον Ουίτμαν. Ο πρωταγωνιστής του Χέμινγουεϊ, διχασμένος ανάμεσα σε ένα εμπειρικό εγώ στωικού θάρρους και σε ένα «πραγματικό Εγώ» σε ατελεύτητη υπεκφυγή έναντι των άλλων, την ίδια στιγμή που βρίσκει την ελευθερία του μόνο σε μια εσωτερική τελειοποίηση της μοναξιάς, κατάγεται κατευθείαν από τον διπλό Ουίτμαν στο «Τραγούδι του εαυτού μου». Η Αμερικανική ελεγειακή γραφή από την εποχή του Ουίτμαν (και πόσο περίεργα ένα μεγάλο μέρος της είναι καλυμμένα ελεγειακή) αναθεωρεί γενικά τις ελεγείες του Ουίτμαν για τον εαυτό. Η *Άγωνα Γη* του Έλιοτ είναι ξαναγραμμένο το «Όταν οι τελευταίες πασχαλιές άνθισαν στην αυλόπορτα» και ο *Βράχος* του Στίβενς δεν είναι λιγότερο ουϊτμάνειο από τη *Γέφυρα* του Κρέιν.

Ο Ουόλτ Ουίτμαν το 1862. Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου, Ουάσινγκτον.

Το βιβλίο του Τσβάιχ εντάσσεται στη βιογραφική κριτική του Ουίτμαν: Μπλις Πέρι, Γκέι Ουίλσον Άλεν, Τζόζεφ Τζέι Ρούμπιν, Τζάστιν Κάπλαν και άλλοι συγκροτούν μια χρήσιμη παράδοση που ρίχνει φως στον Αμερικανισμό του ποιητή και όμως δεν καταφέρνει κάτι σημαντικό με τα πολλά παράδοξα του Ουίτμαν. Από αυτά φρονώ ότι το πιο κρίσιμο εκφράζεται με την ερώτηση: πώς κάποιος, με την εξαιρετικά ιδιοσυγκρασιακή φύση του Ουίτμαν, έγινε τόσο απολύτως σημαντικός για το σύνολο σχεδόν της μεταγενέστερης Αμερικανικής λογοτεχνικής υψηλής κουλτούρας; Αυτή η κεντρική θέση του Ουίτμαν δεν μπορεί προφανώς να έχει υποχωρήσει σήμερα, όπως αποδεικνύουν τα πιο πρόσφατα ποιήματα του Τζον Άσπερι στο υπό έκδοση βιβλίο του *Το Κύμα* ή οι ιστορίες του Χάρολντ Μπρόντκι, αποσπασμένες από το τεράστιο εν προόδω έργο του. Οι ισχυρές, αν και ασταθείς, ταυτότητες του Ουίτμαν ήταν η δική του κληρονομιά από τον Ορφικό Έμερσον, ο οποίος ανακήρυξε τον σημαντικό ερχόμενο άνθρωπο ή ποιητή ως αναγκαστικά μεταμορφικό, Βακχικό και ωστόσο πρωτότυπο και, πάνω απ' όλα, Αμερικανό και όχι Βρετανό ή Ευρωπαϊό στους πολιτισμικούς του οραματισμούς. Αυτή η προδιαγραφή ήταν και είναι επικίνδυνη, γιατί απαιτεί πραγματισμό, και όμως ενθαρρύνει ανέφικτες ελπίδες. Ο

τραχύς Ουίτμαν είναι δημοκρατικός, ο πραγματικός Εαυτός είναι ελίτ, αλλά και οι δύο εαυτοί είναι εξίσου Εμερσόνειοι.

Πολιτικά ο Ουίτμαν ήταν Δημοκρατικός του Κόμματος της Ελεύθερης Γης,^[3] ο οποίος εξεγέρθηκε εναντίον της προδοσίας από το Δημοκρατικό Κόμμα της Νέας Υόρκης της παράδοσης που αφορούσε στις φιλελεύθερες ιδέες του Προέδρου Άντριου Τζάκσον (1829-1937). Σωστά όμως ο Τσβάιχ τονίζει την επιβίωση της εμερσόνειας «Φρόνησης» στον Ουίτμαν, επιβίωση που τον έκανε να αντιτεθεί στα εργατικά συνδικάτα. Υποπτεύομαι ότι η πολιτική του Ουίτμαν είναι παράλληλη με τη σεξουαλική του ηθική: ο τραχύς Ουόλτ ομοερωτικός και ριζοσπάστης, ο «πραγματικός Εγώ» αυτοερωτικός και ατομικιστικά ελιτιστής. Η αληθινή σημασία αυτού του διχασμού δεν αναδεικνύεται στη σεξουαλικότητα του Ουίτμαν ούτε στην πολιτική του, αλλά στη λεπτότητα και την ομορφιά των πιο δυνατών ποιημάτων του. Με την κάλυψη μιας προφανούς εξέγερσης εναντίον της παραδοσιακής λογοτεχνικής μορφής, τα ποιήματα αυτά διεύρυναν την ποιητική παράδοση χωρίς να την παραβιάσουν. Οι ελεγείες του Ουίτμαν για τον εαυτό έχουν πολλά κοινά με τον Τένισον, αλλά είναι ακόμη πιο λεπτοδουλεμένοι, ακόμη πιο δύσκολοι θρίαμβοι του Υψηλού Ρομαντισμού.

Στο σημείο αυτό διαφωνώ εντελώς με τον Τσβάιχ ο οποίος κλείνει το βιβλίο του με μια άποψη που βρίσκω ταυτόχρονα λανθασμένη και αινιγματική:

Τα Φύλλα Χλόης κυκλοφόρησαν ξεκινώντας μια πορεία αντιπαράθεσης με την εποχή τους. Το έργο του Ουίτμαν επιτέθηκε στον ίδιο τον θεσμό της λογοτεχνίας και της γλώσσας και, με αυτόν τον τρόπο, έθεσε τις βάσεις για τις αντι-πολιτισμικές φιλοδοξίες πολλών συγγραφέων του μοντερνισμού. Είναι ο πρόγονος όχι μόνο του Χένρι Μίλερ και του Άλεν Γκίνσμπεργκ, αλλά και του Κάφκα, του Μπέκετ, του Αντρέ Μπρετόν, του Μπόρχες – όλων εκείνων που μετέτρεψαν τη γραφή τους σε επίθεση στην ίδια την πράξη της γραφής και στην ίδια την κουλτούρα.

Η σύνδεση της λεπτής, υπαινικτικής και κρυπτικής τέχνης του Ουίτμαν, στα κορυφαία του ποιήματα, με τον Μίλερ και τον Γκίνσμπεργκ, και όχι με τον Χέμινγουεϊ και τον Στίβενς και τον Έλιοτ, είναι ήδη ένα σφάλμα. Η άποψη ότι ο Κάφκα, ο Μπέκετ, ο Μπόρχες επιτίθενται, με τη γραφή τους, στην πράξη της γραφής και στην κουλτούρα, εκλαμβάνει λανθασμένα την καταδίκη συγκεκριμένων ερμηνευτικών συμβάσεων σαν πόλεμο εναντίον της λογοτεχνικής κουλτούρας. Αλλά ο πιο σοβαρός αποπροσανατολισμός εδώ είναι να λες στους αναγνώστες ότι στ' αλήθεια ο Ουίτμαν επιτέθηκε στον θεσμό της λογοτεχνίας και της γλώσσας. Ο πραγματικός Εαυτός του Ουίτμαν έχει περισσότερο να κάνει με τη σύνθεση των μεγάλων ποιημάτων απ' ό,τι είχε ποτέ ο τραχύς Ουόλτ. Οι «Πασχαλιές», που ο Τσβάιχ δεν συζητά, είναι μια τόσο βαθιά παραδοσιακή ελεγεία όσο το *In Memoriam* του Τένισον και το *Adonais* του Σέλεϊ. Πράγματι οι «Πασχαλιές» απηχούν τον Τένισον, ενώ το «Καθώς αποσύρθηκα» απηχεί τον Σέλεϊ και το «Διασχίζοντας το στενό του Μπρούκλιν» ανακαλεί τον Βασιλιά Λιρ. Ο Τσβάιχ ξεγελιέται από τον πεζό Ουίτμαν, που επιμένει ότι δεν θα προσφύγει στην υπαινικτικότητα, αλλά ο ποιητής Ουίτμαν ήξερε καλύτερα, και είναι υπέροχα υπαινικτικός, όπως αναγκάζεται να είναι κάθε ισχυρός ποιητής, απηχώντας τους προγόνους και τους αντιπάλους του, αξιοποιώντας όμως τις απηχήσεις με τέτοιο τρόπο ώστε να θριαμβεύσει με αυτές και υπό μία έννοια να τις ξεπεράσει.

Η μελέτη του Τσβάιχ είναι μια έντιμη και χρήσιμη αφήγηση της ποιητικής ανάπτυξης του Ουίτμαν, αλλά έχει κάποιους σοβαρούς περιορισμούς οι οποίοι διακρίνουν σχεδόν το σύνολο της κριτικής για τον Ουίτμαν που έχει δημοσιευτεί έως σήμερα. Περισσότερο από ό,τι οι πιο πολλοί βιογραφικοί κριτικοί, ο Τσβάιχ έχει ανοιχτές τις κεραίες του για την διττότητα του Ουίτμαν, και του είμαι ευγνώμων για τις γλαφυρές παρουσιάσεις των χρόνων κατά τους οποίους ο ποιητής έζησε τον πόλεμο. Όμως, μου φαίνεται ότι το υπερφυσές μεγαλείο του Ουίτμαν ως ποιητή δεν αντιμετωπίζεται επαρκώς, εδώ ή αλλού. Η ποίηση του πραγματικού Εγώ, περίπλοκη και μοναχική, απευθύνεται στο πραγματικό Εγώ του Αμερικανού αναγνώστη. Το γεγονός πως ανέδειξε ό,τι ήταν καλύτερο και πιο βαθιά ριζωμένο στην παράδοση στον Έλιοτ και στον Στίβενς αποδεικνύεται από την εξαιρετική ποίησή τους, σε αντίθεση με τις παρατηρήσεις για τον Ουίτμαν στα πεζά τους κείμενα.

Παραδόξως, ο πιο καλός κριτικός του Ουίτμαν εξακολουθεί να είναι όχι ένας Αμερικανός, αλλά ο Ντ. Χ. Λόρενς που θρηνεί: «Οι Αμερικανοί δεν αξίζουν τον Ουίτμαν τους». Ο Λόρενς πίστευε ότι ο Ουίτμαν έφτασε πιο μακριά, στην πραγματική ζωντανή έκφραση, από κάθε άλλον ποιητή. Η πίστη αυτή είναι, αναμφισβήτητα, υπερβολική, αλλά πάλι τα ουϊτμάνεια ποιήματα της υπέροχης τελευταίας περιόδου του Λόρενς μας δείχνουν τι εννοούσε. Την τελευταία όμως λέξη την αφήνω εδώ όχι στον Λόρενς αλλά στον Έμερσον, ο οποίος έγραψε τα πρώτα λόγια για τον Ουίτμαν στην περίφημη επιστολή του στον ποιητή το 1855, λόγια που παραμένουν αληθινά σχεδόν εκατόν τριάντα χρόνια μετά για τη λογοτεχνική μας κουλτούρα:

*Δεν είμαι τυφλός ως προς την αξία του θαυμάσιου δώρου που είναι τα «ΦΥΛΛΑ ΚΛΟΗΣ».
Βρίσκω ότι είναι το πιο εντυπωσιακό δείγμα ευφυΐας και σοφίας που έχει προσφέρει η
Αμερική έως σήμερα.*

© THE NEW YORK REVIEW OF BOOKS 2021

— Μετάφραση - σημειώσεις: Δημήτρης Δημηρούλης

Σημ. ARB: Διαβάστε επίσης το άρθρο του Χάρολντ Μπλουμ «Ουόλτ Ουίτμαν» από το *Ο δαίμων ξέρει. Λογοτεχνικό μεγαλείο και το αμερικανικό Υψηλό*, το οποίο δημοσιεύθηκε στην *Athens Review of Books* (τχ. 111, Νοέμβριος 2019, τεύχος αφιερωμένο στον μεγάλο κριτικό).

Η παραπάνω βιβλιοκρισία για το βιβλίο του Π. Τσβάιχ περιέχει εν σμικρώ τη βασική θεώρηση του Μπλουμ για την ποίηση του Ουίτμαν. Για περισσότερα βλ., μεταξύ άλλων, και τα εξής: α) *Walt Whitman* (edited, with an introduction, by Harold Bloom), Chelsea House, Νέα Υόρκη 1985, β) *Ο Δυτικός Κανόνας*, Gutenberg, Αθήνα 2007, γ) *The Daemon Knows: Literary Greatness and the American Sublime*, Spiegel & Grau, Νέα Υόρκη 2015 (υπό έκδοση από τις εκδόσεις Gutenberg).
